

Kóbor János

2013.05.23.

Sokan mai napig úgy vélekednek, hogy kétféle zene létezik: könnyűzene és komolyzene. Általánosságban mit gondol erről a megkülönböztetésről, illetve azokról a negatív véleményekről, amelyek a populáris zenét az Omega indulásakor illették? Az Omega története ilyen szempontból is érdekes: részben amatőrök, részben pedig professzionális vagy legalábbis a komolyzene felől érkező tanult zenészek alkották a zenekart. Ön, mint az amatőr oldal képviselője, miként látja: milyen szerepet töltöttek be a mozgalomba bekapcsolódó tanult muzikusok? Nélkülük is hasonlóan alakult volna a magyar beat története?

Én tulajdonképpen ezzel a különbségtétellel, hogy komolyzene és könnyűzene, nem nagyon szeretek foglalkozni, sőt megmondom őszintén, én valahogy azt sem igazán tudom elfogadni a magam részéről, hogy a zenével tudományosan foglalkozzanak. Azt hiszem, hogy az emberek életében vannak produktív tevékenységek, és vannak olyan dolgok, amik az ehhez szükséges hangulatot teremtik meg. Szerintem rosszkedvvel semmit nem lehet jól csinálni. A zene és általában a legtöbb művészeti ág azért felelős, hogy az embereknek jó hangulata, jó kedve, jó érzése, jó szellemi és érzelmi állapota legyen. Nem kell magyarázni, hogy, mondjuk, az autógyártás az más folyamat, mint a zenegyártás. Ha elfogadjuk azt, hogy a zene az érzelmi vagy szellemi feltöltődéshez fontos, akkor nem tudom, hogy szabad-e úgy differenciálni, hogy egy zene komoly vagy könnyű. Ha szabad is, csak azért, mert a zenére nem mindenki azonos szinten fogékony. Tehát van, aki sokkal bonyolultabb dolgoktól tud csak jól hangulatba kerülni, s van, akinek pedig inkább egyszerűbb zene kell. Nem szabad a kettő között különbséget tenni, ahogy ember és ember között sem nagyon szabad. Ugyanolyan fontos egy kőműves, mint egy építészmérnök, mert az egyik hiába tervezi meg az épületet, ha nincs valaki, aki azt utána meg is valósítja.

Komolyzenében és könnyűzenében is van jó és rossz, és ez a kettő megkülönböztethető egymástól. Tehát nagyon rossz komolyzenék is vannak, s nagyon rossz könnyűzenék is, és fordítva: vannak kiváló könnyűzenék és csúcsszintű úgynevezett komolyzenék. Tehát én nem hiszem, hogy ennek a kategorizálásnak feltétlenül olyan nagy szerepet kell tulajdonítani. Jó és rossz: az már egy jobban meghatározható dolog. Ha innen indulunk ki, akkor nyilvánvaló, hogy mind a kettőnek azonos értékű eredményei vannak, tehát

én nem igazán hiszem azt, hogy nagy különbséget kellene tenni. Nyilván vannak a klasszikus óriások, akiknek ma a munkásságát még megközelíteni is nehéz: ilyenek a 19. század második felének nagy romantikus zeneszerzői. De más volt a situáció, más volt a zenei érzékenység. Ma olyat produkálni, mint Beethoven Liszt, Wagner vagy Chopin, nem lehet.

A szüleim kimondottan szerették a zenét, de egyikőjük sem volt zenész, és a tágabb családban sem volt zenei hagyomány. Közgazdászok, pedagógusok és főleg építészek alkották a családot. A negyvenes évek végén, ötvenes évek elején sok mindent lehetett mondani, csak azt nem, hogy a zene meghatározóan fontos dolog lett volna. A háború utáni időszaknak, amikor minden a talpra állásról, az újraéledésről szólt, a zene legfeljebb a rendszer ideológiai kiszolgálója volt, de a magyarországi zenei életre akkor sok mindent lehetett mondani, csak azt nem, hogy virágzott.

A szüleim 5-6 éves koromban vittek el először az Operába. Hál' Istennek nem a *Diótörőre*, amire a legtöbb gyereket először elviszik, mert azt hiszik, hogy a tánctól a gyerekek azt jobban élvezik. Nem. Verdi operára vittek, ráadásul a *Trubadúr*ra, amelyik, bármilyen furcsa, de már egy ilyen korú gyerekre is óriási hatással van. Verdi óriási! Azok a dallamok! Szerintem senki nem tudott hasonlót produkálni. Ami a popularitást, a közérthetőséget illeti: nagyon ki volt találva. És közben tragédia volt. Minden Verdi-opera tragikus, a *Rigolettó*tól a *Trubadúr*ig, a *Traviatá*tól a *Kaméliás hölgyig*. Ez a kettő egyszerre képes megfogni egy gyereket: egyrészt a tragikus történet, másrészt az óriási dallamok. Az Állami Operaház szerencsére még a háborúban sem tudott lezúllni. Ráadásul az épület nem is nagyon sérült meg, tehát én az ötvenes évek elején már eljuthattam oda, és innentől kezdve számomra a zenét egész gyerekkoromban szinte csak az operaáriák jelentették. Később aztán persze hogy el kellett menni az Aidára, a Rigolettóra is, és jött később Puccini és Mascagni, tinédzser koromig szinte mindegyiket láttam, amelyik műsoron volt. Emlékszem, hogy voltak operafilmek is. A *Traviatá*t például filmen láttam. Szerettem az operát, és magamban énekelgettem is az áriákat. Aztán 1955 karácsonyára a Nyugat-Németországban élő nagyszüleimtől kaptam egy Elvis Presley válogatást, és nem értettem, mi ez. Hatalmas hatással volt rám.

Nem találkozott soha hasonlóval sem?

Nem, mert a szving-korszakra asszociáló régi magyar tánczene nem érdekelt. Az operett még csak-csak: Kálmán Imre² vagy Lehár³ mégiscsak volt valaki, főleg, mert könnyed és vidám volt, nem olyan, mint a komoly, tragikus operavilág. De a magyar tánczene olyannyira nem érdekelt, hogy nem is nagyon emlékszem az előadókra. Biztos volt a rádióknak valami tánczenekara, biztos voltak ilyen kiemelt énekesek, slágerénekesek, de nem tudom, kicsodák.

A Rádió például mit játszott ekkoriban?

Nem tudom, mert ami nem érdekelt, azt nem hallgattam. Nem hiszem, hogy voltak külön könnyűzenei vagy tánczenei műsorok, bár lehet, hogy voltak. Az biztos, hogy operaközvetítések és részletek operákból gyakran voltak. A rádióban ezért azokat tudtam hallgatni. Viszont ez a rock and roll lemez egy picit felébresztett bennem valami olyat, hogy: „no várjunk csak, lehet, hogy van olyan, ami létezik, csak nem tudok róla?” Mondjuk, nagyon sokat nem késtem, mert '54-től kezdik a rock and roll időszámítását – bár nem akkor jelent meg az első rock and roll szerzemény, de a hivatalos időszámítás kezdete mégis Bill Haley⁴ *Rock Around the Clock*-ja. Ez az Elvis-lemez teljesen ledöbrentett, mert ehhez foghatót és hasonlót egyszerűen nem hallottam még addig. Tehát nem is tudtam elképzelni, hogy ilyen is van.

Utólag visszatekintve: kivételezettnek számított, hogy ehhez a lemezhez hozzáférhetett, vagy azért már volt egy kör, amelyik számára nemcsak a csak rosszul fogható külföldi rádióadókon keresztül, hanem hanghordozókon is elérhetővé vált az új populáris zene?

Miután elkezdtem ezek után a zenék után érdeklődni, kiderült, hogy nem mindenki tájékozatlan. Volt, aki ezt az „operakorszakot” már nem is élte meg, de a rock and rollról tudott ezt-azt. Itt olyan szerencsés dolgok is közrejátszottak, hogy például az akkori élsportolók, amikor külföldön versenyeztek és hazajöttek, nagyon szerettek lemezeket behozni. Például a párhuzamos osztályba járt Kovács Tamás, aki Kovács Pál⁵ kardvívó

² Kálmán Imre (1882-1953), jelentős magyar operettszerző, a *Csárdáskirályné* komponistája.

³ Lehár Ferenc (1870-1948), jelentős magyar operettszerző.

⁴ Bill Haley (1925-1982), amerikai énekes, gitáros és dalszerző.

⁵ Kovács Pál (1912-1995), hatszoros olimpiai bajnok vívó.

olimpiai bajnoknak volt a kisebbik fia, és ő maga is vívó volt később – hamar rájöttünk, hogy neki komoly gyűjteménye van ilyen lemezekből, mert az édesapja állandóan ilyeneket hozott haza. Másoknak is voltak külföldön élő rokonai.

Aztán jött '56, ami nagyon furcsa év volt. Nekem azért, mert akkor fejeztem be az általános iskolát, és gyakorlatilag '57-ben már jött gimnázium: az ember 14 évestől 18 éves koráig lép át a gyerekkorból a tinédzser korba. Ekkoriban még semmilyen zenei indítást nem éreztem, tehát, hogy nekem előadónak kellene lennem, vagy egyáltalán: zenét kellene tanulnom. Sőt örültem, hogy a szüleim nem nyaggatnak azzal, hogy járjak zongoraóra, mivel én nem akartam zongorázni. Tehát nagyon fontos volt, hogy szerettem a zenét, de eszem ágában sem volt művelni azt.

Majd jött a rock and roll, és persze Amerikából jött, Magyarországon pedig a csodájára jártunk. És onnantól kezdve a nagyszüleimet arra kértem, hogy ilyen lemezeket küldjenek, és én is próbáltam informálódni immár, megírtam, hogy kiktől szeretnék felvételeket: Little Richard,⁶ Paul Anka,⁷ stb.

Ezek a zenék később a Ciklon⁸ és az Omega kezdeti repertoárjában is visszaköszönnék?

Áh, el sem tudtuk képzelni, hogy megközelítjük őket. Úgy éreztük, hogy egy Elvis Presley vagy egy Little Richard olyan született tehetségek, akiket nem lehet utánozni. Ahogy eszembe nem jutott volna operaáriát sem énekelni. Arra születni kell, és képeznie kell az embernek magát, és egy életcél megvalósítani.

Mikor születik meg az a gondolat, hogy létesüljön egy olyan zenekar, amely kizárólag feldolgozásokat játszik, és különböző, külföldön már jól ismert slágereket próbál a hazai közönséggel megismertetni?

Tulajdonképpen azért volt szükség a feldolgozásokra, mert valamikor ezt a műfajt meg kellett tanulni. Tehát amikor én ezeket a rock and roll lemezeket megkaptam, csak azt éreztem, hogy Elvis Presley vagy Little Richard olyan született őstehetségek, s olyan adottságokkal rendelkeztek, amelyek Amerikában rögtön be is futtatták őket. A rock and roll, ez a végtelenül

⁶ Richard Wayne Penniman (1932), amerikai dalszerző, zongorista, énekes.

⁷ Paul Anka (1941), amerikai-kanadai énekes, dalszövegíró.

⁸ Kóbor János első, gimnáziumi együttesének neve.

egyszerű, mégis hihetetlenül lendületes zene, tényleg egy egészen más irányból kezdte a zenét megszerettetni velünk, mint a hagyományos komolyzene. '55-től '57-58-ig csak gyűjtögettük ezeket a lemezeket, és az már nagy dolog volt, hogy ezeket a számokat ismertük, s el tudtuk egy házibulira vinni őket. Úgy éreztük, hogy ezzel mi már előrébb vagyunk, mint a többiek. Mindenkinek marhára tetszett, és olyan sikere volt, hogy mindenki áhítattal és nagy odafigyeléssel hallgatta őket – egy fiatal gyereknek ez abban az időben teljesen elképesztő volt! Az én esetemben akkor következett be a váltás, mikor 1959 karácsonyára, tehát négy évvel az első után megint egy sorsfordító lemezt kaptam a nagyszüleimtől: Cliff Richard és a Drifters.⁹ Akkor már rendszeresen jöttek az amerikai rock and roll lemezek, és ezt először gyanakodva néztem: mi lehet ez? Néztem a borítót, és az volt a gyanús, hogy Elvis Presley és a többi nagy egy másik korosztályt képviselt, egy a mienknél egy generációval idősebb korosztályt. Tehát mi voltunk a tizenévesek, Elvisék meg már a húszas-harmincasok. De a lemezborítóról egy velünk azonos korú gyerek mosolygott felénk. Egy lassabb és egy gyorsabb nóta volt a lemezen. Viszont ami megdöbbenő volt, az a borítón is látható gitárok formája. Ilyen gitárokat mi még nem is láttunk ezelőtt, mert Elvis Presley nyakában is egy rendes méretes dobozgitár volt. Ezek pedig saját gyártmányú elektromos hangszerek voltak. Ez nagy lökést adott nekünk: ha szemtelen, pimasz angol tinédzserek már mernek ilyesmire vállalkozni, akkor ilyen hangszereket mi is fogunk tudni csinálni! Végül is reáosztályba jártunk, az erősítővel nem volt probléma. Mi lenne, ha csak a magunk szórakoztatására legyártanánk ilyen hangszereket, és ezeket az új dalokat megpróbálnánk rajta eljátszani? A Kaffka Margit Gimnázium¹⁰ valamelyik iskola-buliján már játszhattunk is, és abban reménykedtünk, hogy ebben a lánygimnáziumban így sokkal jobb lesz a megítélésünk.

És azt például, hogy milyen a gitár felépítése, honnan tudták?

Mindig azt szoktam mondani, hogy az embernek 16-19 évesen nem kell nagyon sok fantázia ahhoz, hogy mindent tudjon. Mindenre fogékony, és mindent meg is tud tanulni, tehát logikailag nem volt nehéz kitalálni, hogy a gitárhúrokat hogy kell kiosztani ahhoz, hogy a húr a megfelelő hangot adja.

⁹ Sir Cliff Richard (1940), angol énekes-dalszerző, később a Shadows együttesel lett világhírű.

¹⁰ Jelenleg Szent Margit Gimnázium, a budapesti XI. kerületben, a Villányi úton található.

Egy nagyon érdekes dolgot mesélt Mihály Tamás: az első basszusgitárja állítólag olyan rossz volt, hogy mindössze négy-öt hang volt, amit tisztán le tudott rajta játszani. Gondolom, a zenekar többi gitárjának a minősége is hasonló lehetett. Ez miként befolyásolta magát a zenét?

Nem voltak rossz hangszerek. Nagyon precízen kiszámoltunk mindent.

Voltak olyanok, akiknek abszolút hallásuk volt?

Nálunk az elején nem volt. Örültünk, hogy megszólal a gitár, örültünk, hogy azt a hangzást kezdjük hallani, ami a lemezen szól. Természetesen egy hangszerboltban ilyen hangszert az ötvenes évek végén nem lehetett látni. Tehát, ha ott gitár egyáltalán volt, akkor az a szovjet típusú dobozgitár volt, aminek ilyen magasan [mutatja] voltak a húrjai a bundtól. Nem is tudom, hogy lehetett azon gitározni. Az erősítő viszont egyértelmű volt. Számunkra legalábbis nem volt gond. A problémát legfeljebb a doboz, a hangszóró beszerzése jelentette. A gitároknál megtekercseltük a hangszedőket, tehát a pick upokat, szépen kiméreteztük őket. Nem tudtunk mintát szerezni, mert minta sem volt Magyarországon, de tudtuk azt, hogy muszáj valami acél megerősítés is a húrok kifeszítéséhez, mert nem fogja a fa bírni, vagy el fog vetemedni.

Ezek a gitárok nem maradtak meg az utókor számára?

Nem, mert amikor már megjelentek az igazi gitárok, tehát amikor a Trial elkezdett behozni hangszereket, akkor azokat valahol el is dobáltuk. Eltörtek, megszűntek, és akkor még nem gondoltuk, hogy el kell tenni őket, mert mekkora ereklyék lesznek majd. A fene se gondolt arra, hogy egyáltalán az érettségi után még csinálni fogjuk a zenekart.

Térjünk rá az legelső időszak repertoárjára. Voltak átfedések a Ciklon és az Omega műsorszámai között?

Nem volt átfedés, mert '59-ben Cliff Richard hatására döntöttük el a József Attila Gimnázium 3/B osztályában Lauxszal¹² és Varsányival,¹³ hogy kellene egy zenekart csinálni, hogy hangszereket csinálunk magunknak, és elkezdünk játszani. Mire ezt elhatároztuk, addigra a Shadows¹⁴ már külön is vált Cliff Richardtól, és ez még egy lökést adott: az instrumentális gitárzene a hatvanas évek elején teljesen kiszorította az énekes számokat. Az énekekre amúgy sem vállalkoztunk volna, de ezzel a magunk gyártotta kis felszereléssel a The Shadows, a The Champs,¹⁵ és a hasonlók utánzásához neki tudtunk látni.

Szigorúan instrumentális számokat játszottunk. Ennek a zenének Magyarországon semmiféle megfelelője nem volt, mert az igazán profi zenészek, például a jazz-zenészek és a hagyományos tánczenészek ilyen hangszerekről nem is hallottak. Nem is akartak vele foglalkozni, nem is törődtek vele. Ugyan Benkó Sanyiék¹⁶ elkezdtek dixielandet játszani, és elkezdtek játszani néhány rock and roll jellegű dalt is, de csak inkább úgy átadoptálták azokat a saját felállásukra. Mi voltunk viszont azok, akik azokkal a hangszerekkel próbáltuk előadni ezeket a dalokat, amelyekre eredetileg is íródtak. Hiába nem tudtunk még akkor a hangszerekkel bánni, ami kijött összhatásként, az sokkal meghökkentőbb volt és érdekesebb, – főleg az iskolás korúak számára –, mint amit egy hagyományos, jó zenészekből álló dzsessz zenekar interpretált.

Emlékszem, úgy hívták ezt a zenét, hogy „Fábián” zene. Volt egy tinédzser amerikai előadó, akit Fabianónak¹⁷ hívtak. Cliff Richard angliai színre lépése után Amerikában is elindult egy folyamat, és a „rég, öreg” rock and roll-osok helyett jöttek a tinédzserek. Jött Ricky Nelson,¹⁸ Fabiano, Buddy Holly:¹⁹ tehát a huszonévesek, akik leváltották a dzsessz és hagyományos amerikai tánczene felől érkező régi rock and roll sztárokat. Fabiano tényleg lepusztított, egyszerű rock and rollt játszott. Különösebben hangja sem volt, tényleg csak az elektromos gitárok játszották a főszerepet. A magyarországi tanult zenészek ezért is mondták ezt: „mi az, ti Fábiánt játszotok?” Pedig mi nem is játszottunk Fabianót. De aztán megszoktuk, hogy ezt az egész zenei vonalat így hívják.

¹² Laux József (1943), az Omega és később az LGT együttes dobosa.

¹³ Varsányi István (1942), az Omega-együttes első basszusgitárosa.

¹⁴ A hatvanas évek elejének egyik legmeghatározóbb angol beategyüttese.

¹⁵ Az ötvenes évek végétől ismert amerikai rock and roll együttes.

¹⁶ Benkó Sándor (1940), Kossuth-díjas klarinétos, a Benkó Dixiland Band vezetője.

¹⁷ Fabiano Anthony Forte (1943), ismertebb nevén Fabian, amerikai énekes és színész.

¹⁸ Ricky Nelson (1940-1985), amerikai rock and roll énekes.

¹⁹ Buddy Holly (1936-1959), amerikai énekes, dalszerző.

De előbb-utóbb eljött az a pillanat, amikor áttértek az énekes számokra.

Igen, de ez a pillanat nagyon későn jött el. Emlékszem, '59-ben nekem a legnagyobb gondom még az volt, hogy mikor kiosztottuk, ki milyen hangszeren fog játszani, és Laux azt mondta, hogy ő mindenképp a doboknál marad, Varsányi pedig a nagybögő mellett szavazott – akkor még nem volt basszusgitar, ezért készített egy elektromos nagybögőt –, már csak a szaxofon, a zongora és a gitár maradt. Emlékszem, hogy sorsolás útján döntöttünk, és hála Istennek én a gitárt kaptam. Semmi kedvem nem lett volna billentyűkön gyakorolni, a szaxofon meg nem is volt számomra érthető, tehát azt biztos nem is akartam volna. A gitár jó, az a jövő hangszere – gondoltam.

Emlékszem, hogy ezután mindenki úgy érezte, hogy kellene kicsit zenét tanulni. Laux Bányainál el is kezdett dobiskolába járni, és ő nagyon el is húzott akkor tőlünk, Varsányi szintén járt valahova, mert az alapokat meg kellett tanulnia. Én pedig a hónom alá véve a gitárt próbáltam gitáriskolát keresni, és találtam is nem messze a Márvány utcában egyet. A tanár le is ültetett, megmutatta, melyik lábamat hova tegyem, mit hol fogjak. Pedig a képen nem így fogták a gitár nyakát, és nem is ültek le vele! Azért kétszer vagy háromszor még elmentem, de mikor harmadszor éppen mentem el, megláttam az ajtón egy táblát, amire a tanár kiírta, hogy „Rock and rollt nem tanítok”. Nem szóltam egy szót sem, de tudtam, hogy én ide többet nem jövök. Nekem aztán magyarázhatja valaki, hogy hogy kell megfogni a gitárt. És akkor onnantól kezdve gitáriskola tankönyvekből kezdtem el tanulni.

1960 második felében voltak az első olyan rendezvények, ahol már ki mertünk állni a színpadra, ha egyáltalán színpadnak lehet azokat nevezni: egy iskolai tornateremben volt felállítva valami pódium általában. '61-ben már tudatosan hívtak minket, például vállalati rendezvényre, mert hallották, hogy érdekes, újfajta zenét játszunk. És a mérföldkő az amerikai nagykövetségen volt, ugyanis ott minden nyáron rendeztek egy nagy szabadtéri partit, ahova a diplomácia világából sokakat meghívtak. Kerestek egy, az ő ízlésüknek is megfelelő zenekart. Emlékszem, hogy a Szabadság téren, a TV-vel szemben volt a követség, és ott egy kapualjban szereltük össze a felszerelést, a diplomaták pedig egy magas földszinti karéjon ültek a hozzátartozóikkal. Négy-öt számot kellett játszani. Eredeti, „kinti” számokat hallottak, és meg voltak elégedve.

S ez például nem szúrt szemet senkinek?

Otthon, a szüleimnek. Ráadásul ez a fellépés érettségi idején volt. Apám megkérdezte: „te, belegondoltál abba, hogy aki megfordul az amerikai nagykövetségen, az már nyilvántartásba kerül?” Szerencsére nem lett semmi baj belőle.

Folytattuk tehát, és nemsokára megismerkedtünk Benkő Lacival,²⁰ aki Lauxszal együtt felvételizett. Laux lehívta Lacit egy bulira. Le is jött, és tetszett neki minden, amit játszottunk. Ott látott életében először basszusgitárt. Őneki is volt már egy saját zenekara, a Próféta, de önáluk egy trombita, egy szaxofon, egy dob és egy zongora volt, valamint Tornóczky Feri,²¹ a máig legkiválóbb dzsesszgitáros gitározott. A Próféta képzetesebb zenekar volt, mint a miénk, de sokkal hagyományosabb. Olasz slágereket játszottak.

Ezek szerint ők már énekkel is kísérleteztek.

Benkő Laci énekelt az olasz nótákat a zongora mellett. De Laci a Déryné Presszóban is játszott, nyaranként egy szál zongorával énekelgetett egyszer-egyszer, s mondtuk is, hogy ilyesmire nekünk is szükségünk lenne. Mivel Lacinak az elektromos gitárok és a basszusgitár hiányzott, elkezdődtek a „tárgyalások”

'62 nyara volt a választóvíz. Ugyanis ott a többiek már ősztől egyetemisták lettek, és kérdés volt, hogy csináljuk-e ezt még tovább, vagy sem, mert úgyis szétesik a társaság. S akkor jött Laci azzal, hogy lehet, hogy ősztől neki lenne egy lehetősége, de ő ezt már nem a saját együttesével valósítaná meg, hanem fuzionálna velünk, mert amit mi csinálunk, az sokkal érdekesebb. Amit ők csinálnak, az pedig sokkal profibb: ezt a két oldalt próbáljuk meg összerakni.

Még messze voltunk attól, hogy abszolút professzionális zenészek legyünk, de fiatal tanult zenészek találkoztak a fiatal lelkes műkedvelőkkel. Laux egy évre kölcsön lett adva a Mosonyi Dixielandnek, Künsztler Tomi,²² Laci dobosa játszott helyette, de velünk volt Láng Péter, aki szaxofonosként pont akkor csatlakozott a Prófétához, tőlünk pedig jött Varsányi a basszussal és én a ritmusgitárral. Tornóczky Feri meg szerintem rájött arra, hogy ami itt fog történni, az már nem az ő világa. Ő egy nagyon jó dzsesszgitáros volt már akkor, s kicsit kilógott emiatt.

²⁰ Benkő László (1943), az Omega együttes billentyűse.

²¹ Tornóczky Ferenc (1943), jazzgitáros.

²² Künsztler Tamás (1944-1987), az Omega első dobosa.

Ha jól sejtem, bár továbbra is nagyon szűkös volt a merités, amelyből válogathattak, ekkorra mindenki tájékozottabbá vált a nyugati populáris zenét illetően.

Szerintem ekkorra nagyon tájékozottak voltunk. Rengeteg előadót ismertünk. Elindult a Radio Luxembourg. Én nem sokat voltam addig Dél-Magyarországon, ahol a jugoszláv rádiók, például a Radio Novi Sad már játszott ilyesmit, de akkor egész nyáron ezt hallottam. A repertoárról csak az alapján döntöttünk, hogy képesek vagyunk-e valamit lejátszani, vagy sem.

Tehát határozott arculat vagy irány ekkor még nem létezett?

Megpróbáltunk a legszélesebb skálán játszani.

Ugyanezt tette a Metró és az Illés is?

Az „ős Illés”, az „ős Omega” és az „ős Metró” mind szigorúan utánjátszó zenekar volt. '61-63 között biztosan.

A fordulópontot Ön szerint is az Illés első magyar nyelvű dalai jelentik?

Ez egy tévedés. Maguknak vindikálják ezt a dicsőséget, mert az első átütő számokat valóban ők produkálták. Nálunk nem ez volt a helyzet, mert mi sokkal amatőröbbségek voltunk, mint ők. És Zoránéknál²³ is ott játszott Maka Béla²⁴ vagy Zentay,²⁵ tehát ott nagyon jó zenészek voltak. Az Illéséknél is Lajos²⁶ és Illés Karesz²⁷ nagyon jó zenész volt. Tehát jobb erőkből állt az Illés és a Metró is. Viszont nem rendelkeztek azzal az ősergiával, mint mi. Az első időkben nekünk volt a legszélesebb repertoárunk külföldi dalokból. Az Illés és a Metró is

²³ Sztevanovity Zorán (1942), Kossuth-díjas énekes, a Metró együttes alapítója.

²⁴ Maka Béla, a Dogs és Metró együttesek bőgőse.

²⁵ Zentay Antal, a Metró együttes szaxofonosa.

²⁶ Illés Lajos (1942-2007), zeneszerző, zongorista, az Illés együttes névadója.

²⁷ Illés Károly (1944-2013), az Illés együttes szaxofonosa.

sokkal inkább egy bizonyos irányt követett, tehát Zorán az adottsága miatt Roy Orbison²⁸ és a romantikusabb dolgokat, az Illés pedig a Beatles többi vokális dalát.

Ez a három zenekar egyértelműen elindult egy önálló műfaj megteremtése útján, és az iskolákban, zenei gimnáziumokban is megjelentek zenekarok, amelyek szintén ebbe az irányba indultak el. '64-re legalább 10-12 hozzánk hasonló indíttatású zenekarról tudtunk.

Ebben az időszakban nagyon sok énekes is megfordult az Omegában: Benkő és Ön mellett Wittek Mária, Somló Tamás, rövid ideig Koncz Zsuzsa. Önnek ekkor még nincsen frontember szerepe?

Engem nem is érdekelt, megmondom őszintén. És a mai napig nem szeretem ezt a meghatározást. Ez a zenekar egy jópofa, könnyed, az egyetem mellett vihető dolog volt, és tudtam azt, hogy én határozom meg, meddig maradok benne. A sportban nincs ilyen. Ha az ember kitűz egy célt, azt vagy végig csinálja, vagy az az eredmény nem fog eljönni.

És mikor változott meg Önben ez a hozzáállás?

Jóval később. Ekkor még tényleg arról szólt a zenekar, hogy a Luxembourg Top 20 listáját minden vasárnap este felvettük, és a klubban a következő héten már azt a húsz számot akartuk játszani. Márpedig a listán rajta volt Cilla Black²⁹ és hasonló, tehát kellett egy női énekes. Koncz Zsuzsa volt az első, de ő aztán kilépett.

Tulajdonképpen a repertoárhoz igazították az énekest?

Igen. És akkor Laci,³⁰ illetve én elkezdtünk Beatles-szerű, többszólamú nótákat énekelni. Ehhez két hang minimum kellett, de a három még ideálisabb volt. Ugyanakkor megjelentek a torokhangú nagy sztárok, Tom Jones,³¹ Spencer Davis,³² Steve Winwood,³³ és ezért kellett ilyen jellegű hang is: Laux ekkor mondta, hogy az egyik évfolyamtársának az öccse

²⁸ Roy Kelton Orbison (1936), amerikai énekes, zeneszerző.

²⁹ Cilla Black (1943), angol énekes és színésznő.

³⁰ Ti. Benkő László.

³¹ Sir Tom Jones, eredeti nevén Thomas Jones Woodward (1940), walesi énekes.

³² Spencer David Nelson Davis (1939), angol beatzenész, a Spencer Davis Group vezetője.

³³ Stephen Lawrence Winwood (1948), angol billentyűs, gitáros, a Spencer Davis Group, Traffic, Blind Faith tagja.

zenebohócnak készül az artistaképzőben, és minden hangszeren jól játszik. Ő volt Somló.³⁴ Rövid időn belül négy énekhang lett: Somló, Benkő Laci, Wittek Mari és én.

Viszont mire 1967-ben megszületnek az első magyar nyelvű számaik, mégiscsak Ön válik fokozatosan az első számú énekessé.

Ez nem egészen így történt. '66-ig voltak olyan zenekarok, akikre úgy éreztük, tudunk hasonlítani: a Stones³⁵ vagy a The Kinks,³⁶ tehát a hagyományos, szintén diákmozgalomból indult zenekarok. De nem sokkal később már megjelentek a szupercsapatok, tehát a Cream³⁷ vagy a Led Zeppelin;³⁸ ők viszont már iszonyúan más kategóriát képviseltek. Tehát ott olyan képzettségű zenészek kezdtek művelni ezt a műfajt, hogy az ő utánzásuk már egyáltalán nem volt egyszerű. Se az éneket, se a zenekari részeket illetően. Rájöttünk, hogy ezeket már nem fogjuk tudni utánozni. A beat-zenéből kinőtt a progresszív vonal, és a beat ekkor kezdett rock zenévé avanszálódni. Tehát a hatvanas évek '67-68-69, de már '66-ban. Mindez egybe esett az egyetem ötödik évével, és az ember már nagyon elgondolkozott azon, hogy mikor kellene abbahagyni. Viszont ott motoszkált mindegyikünkben az is, hogy öt-hat éve csináljuk, azért valami ragadt is ránk ez alatt az idő alatt. Nem vetettük hát el a folytatás lehetőségét. Egyvalamit nem tudtunk elképzelni, hogy ezt a zenét magyarul is lehet játszani.

De addig, nevezetesen Presser érkezéséig nem is voltak magyar nyelvű kezdeményezések?

De, voltak. Csak a legnagyobb gondot a szöveg jelentette. Mert angol szöveget nyilván nem tudtunk jól írni. Tudtunk semleges, érdektelen szöveget írni, de az nem volt jó. Próbálkoztunk külsősökkel, akiknek volt készségük a szövegírásra. Emlékszem, hogy hoztak szövegelképzeléseket, de ezek nagyon nem tetszettek. Somlóval mindig nagyot röhögünk: „el tudod képzelni, hogy ezt mi elénekeljük?”

Az egészet pont azért csináltuk, hogy az angolszász zenéket behozzuk, s úgy hittük, ez nem működik magyarul. De azért elkezdtek próbálkozni, és voltak érdekes kitalációink. '66-ban már két olyan számunk is volt. Az egyiknek az volt a címe, hogy *Közmondások*, magyar

³⁴ Somló Tamás (1947), énekes, basszusgitáros, az Omega, majd LGT együttes tagja.

³⁵ Ti. a Rolling Stones együttes.

³⁶ Angol rock együttes.

³⁷ A hatvanas évek egyik legfontosabb angol rock együttese.

³⁸ A hatvanas-hetvenes évek egyik legfontosabb rock együttese.

közmondásokból voltak a sorok összerakva. Elég suta volt. A másik pedig talán még ennél is szerencsétlenebb volt. *Perec* volt a címe.

Ezekből maradt bármilyen felvétel?

Sajnos nem.

Benkő László azt mondta, hogy őt például letaglózta az, amikor az Illés zenekart meghallotta egy szám idejére magyarul énekelni.

'65-ben volt a Kisstadionban volt egy Gitárpárbaj, ahol Kovács Andor³⁹ maga köré gyűjtötte a fiatal gitáros zenekarokat, és ott a Kisstadion azzal tudott megtelni, hogy ezek az amatőr zenekarok mindegyike játszott két-három számot egymás után, majd a végén a Kovács köré gyűltek a gitárosok, és velük együtt ő is játszott a fináléban.

Két sokk ért minket ott. Egyrészt megtudtuk, hogy Somló a cirkusszal két évre elmegey világkörüli turnéra, ráadásul ez gondot okozott, mert a repertoár nagyon nagy része '65-ben Tamásra is épült. Wittek Marival nagyon jól kihúztuk, mert Mari viszont nagyon jól teljesített ott, és majdnem azt mondom, hogy megint⁴⁰ egy énekesnőnek köszönhattuk azt, hogy azon a bulin jól szerepeltünk. Az Illésék valóban játszottak ott egy új számot – most nem akarok butaságot mondani – szerintem a *Légy jó kicsit hozzám*-ot, amire én nem kaptam fel a fejem. Mert előtte játszották a *Cadillacet*, és az sokkal nagyobb siker volt.

Tehát, a mítoszokkal ellentétben, a magyar nyelvű beatzenének nem volt egyből egyöntetű sikere?

Leventéék⁴¹ legnagyobb sikere azon a bulin a *Cadillac* volt. Egy nagyon érdekes, és valóban történelmi tett, hogy el mertek játszani egy magyar számot, főleg úgy, hogy három-négy számot játszhatott csak minden zenekar. Nekünk is volt már három vagy négy nótánk, de

³⁹ Kovács Andor (1929-1989), jazzgitáros.

⁴⁰ Itt Kóbor arra utal, hogy korábban Koncz Zsuzsa vendégjátékával értek el sikereket.

⁴¹ Ti. Szörényi Levente és az Illés

eszünkbe nem jutott, hogy egy Stones⁴²-szám helyett játsszuk őket. Lacit valószínűleg a merészségével foghatta meg az Illés.

1965-66 tájékán jött a fordulópontra, amikor felmerült bennünk is a kérdés: nem kell-e az Omegát is az egyedi arculatra kihegyezni. Ehhez hozzájárult az első angol zenekar, a Stovepipe⁴³ magyarországi szereplése is '66-ban.⁴⁴ Szerintem a Stovepipe egy iskolai zenekar volt, de mégis eredeti hangszerekkel, angolul játszottak. S hiába voltak Angliában névtelenek, saját repertoárral jöttek, tehát nem Beatlest, Stonest, Kinkset játszottak, hanem egy saját stílust képviseltek. Döntés elé kerültünk, de azt éreztük, hogy mindenképp jó kis keresetkiegészítés lesz ez nekünk, érdemes folytatni.

Ez azt jelentette, hogy nem is volt olyan rosszul jövedelmező beatzenésznek lenni?

Nagyon rosszul jövedelmező volt, inkább hobbinak mondanám. A Danuviában⁴⁵ például eleinte 60 forint volt a fejenkénti gázsi, amiből 47-et kaptunk kézhez. A taxi pedig 50-be került. De egy hobbi volt, ami fenntartotta magát. És talán, időnként, egyes szombatokon 200 forintot is kerestünk.

De ahhoz, hogy tovább csináljuk, és tartsuk a lépést az Illéssel, váltanunk kellett. Varsányi például nem is akarta tovább csinálni, és Laux ekkor hozta le Misit⁴⁶ a próbára, aki még katonaruhát viselt. Meghallgattuk, és tényleg megdöbbentő volt, hogy ez a srác mindent tud a zenéről, tud kottát olvasni, azonnal hallás után eljátssza a dolgokat, nem kell sokat próbálnia, az egyszerű dolgok a kezében vannak, a legtöbb számot ismeri. Akkor eldöntöttük, hogy ha februárban leszerele, onnantól kezdve ő lesz a basszusgitárosunk. Ő pedig azzal hozakodott elő, hogy neki is van egy konzis haverja,⁴⁷ akit lehozna. Ő pedig a zongorához ült le, mutogatott egy-két számot; lenyűgöző volt, ahogy egy igazi zenész bánik a hangszerral, és mindent tud.

De Benkő vagy a szaxofonos Harmath László nem volt ugyanilyen tudás birtokában? Ők is tanult zenészek voltak.

⁴² Ti. Rolling Stones.

⁴³ Angol beategyüttes.

⁴⁴ A koncertre valójában 1965-ben került sor.

⁴⁵ A Danuvia Művelődési Ház, a budapesti XIV. kerületi Angol utcában volt.

⁴⁶ Mihály Tamás (1947), az Omega együttes basszusgitárosa.

⁴⁷ Itt Presser Gáborról van szó.

De bennük nem volt olyan hit, ők nem akartak ilyen irányba elmenni. Pici ötletei mások voltak. '66-ban már 4-5 számunk volt. Tehát akkor már megvolt például a *Megbántottál*, a *Nem szeretlek*, a *Nem új a nap alatt semmi*. Emellett hat-nyolc számunk kezdett szintén összeállni, a meglévőkből pedig egy külön blokkot tudtunk már '67-ben játszani. Mert általában 45 perc játék, 15 perc szünet, 45 perc játék, így ment. Négy részből állt a műsor, és általában az utolsó előtti részt a magyar számokból raktuk össze.

Presser felemlegetése révén át is térnék egy új témakörre, amely a zeneszerzés mikéntjére vonatkozik. Mindenkinek feltettem már ezt a kérdést: az első három nagylemezen Presser neve van csak feltüntetve zeneszerzőként, míg a későbbiekben már az Omega, mint zenekar. Olyan óriási volt a különbség a dalok létrehozását illetően a kezdeti időszakban, és mondjuk a hetvenes évek második felében?

Egyszerű a válasz. Magyarországon Illésék a Szörényi-Bródy párossal gyakorlatilag a Lenon-McCartney páros⁴⁸ hazai megfelelői voltak: abban az időben, a hatvanas évek első felében vagy közepén a zenekarok nem írták még oda a nevüket. A Cream együttesnél, majd utána a talán a Deep Purple-nél volt először az, hogy mind az öt nevet egymás után odaírták, a Pink Floyd pedig már a kezdettől fogva ezt tette. Nálunk ez nem így zajlott. Egyrészt amikor Pici és Misi beszállt, valóban kettészakadt a banda, mert ketten-hárman az amatőr indíttatásúak körébe tartoztunk. Laux és Benkő szakmailag már eléggé feljöttek eddigre, tehát a zenei, hangszeres tudásuk nekik ekkor már rendben volt, de Pici és Mihály gyerekkoruktól tanult zenészek voltak.

A következőképpen zajlott a komponálás: Pici leült, elzongorázott valamit, bemutatott egy számot, meg dúdolgatott valamit hozzá. Ahogy ő játszott ott egyedül, az nagyon tetszett. Amikor viszont együtt megcsináltuk, akkor már nem tetszett annyira. Emlékszem, amikor jött nekem azzal, hogy itt van most két nóta, és akkor hozta a Rózsafákat... Hát pont azért csináltuk ezt a zenét, hogy ne legyenek „rózsafák”! Keringőt fogunk játszani, vagy mi az ördögöt? És én mondtam Picinek, hogy én ezzel nem tudok mit kezdeni, úgyhogy azt például Benkő Laci énekelte el.

⁴⁸ Ti. a Beatles együttes szerzőpárosa.

Akkor jött a másik nóta – még nem volt még szövegírónk, és S. Nagy Pista⁴⁹ írta a szövegét – az „Azt mondta az anyukám, hogy nem tetszik a frizurám.”⁵⁰ „Hát én ilyen giccset nem éneklek!” – mondtam. Nekem ilyet sohasem mondott az anyukám! Lehet, hogy nem tetszett neki, de nem mondta. De mindegy, az a nóta már jó volt, és Somló pont itthon is volt, így azt mondta, hogy eléneкли ő. Pici emiatt úgy érezte, hogy én nem reagálok jól le az ő dolgait. Pedig tényleg tetszett. De mondtam is neki, hogy „figyelj, így, ahogy eljátszod a zongorán, jó, de amint megcsináljuk együtt, már nem jó.”

Ez az idegenkedés mindvégig fennmaradt?

Nem, mert Pici ebből nagyon hamar rájött arra, hogy mi az, amivel én is meg fogok barátkozni. És akkor jöttek az olyan nóták, mint a *Nem tilthatom meg, az Ismertem egy lányt*, a *Halott virágok*, és ezek már rendben voltak. Tőle szokatlan módon meglehetősen nagy szabadságot adott, hogy mit énekeljek. Nemhözakodott elő egy előre megírt dallammal, és bár a szövegek alapsorait mondta, a szövegíró sem ő lett végül. De nem szólt bele, hogy az ének milyen legyen. És ezzel nagyon jót tett nekem, mert nem kellett azzal megbirkóznom, hogy amit elvár tőlem, azt nem fogom tudni teljesíteni, hanem majd azt csinálom, amit úgy érzek, hogy (nekem) jó.

Ha jól tudom, ő javasolta azt is, hogy a gitárt hagyja el? Miért?

Én úgy voltam vele, hogy amíg Kovacsics Öcsi⁵¹ is velünk volt, elég jól meg volt osztva a feladat. Tehát én kísértem, és ő meg szólózott. De épp a '67-es, Cinivel közös Táncdalfesztivál⁵² után derült ki, hogy hát bizony már mások a követelmények. Kint akkoriban tűnt fel például Jimi Hendrix.⁵³

Ugorva egyet az időben: Presserék kiválását követően az Ön zeneszerzői szerepe is megváltozott a zenekaron belül, vagy továbbra is inkább mások ötleteit dolgozta aztán saját arculatára?

⁴⁹ S. Nagy István (1934), dalszövegíró.

⁵⁰ A dal címe: *Azt mondta az anyukám*.

⁵¹ Kovacsics András (1941), az Omega együttes gitárosa 1962-1967 között.

⁵² A fesztiválon az első díjat Zalatnay Sarolta *Nem várok holnapig* című dala kapta, amelyet az Omega kísért.

⁵³ Jimi Hendrix (1942-1970), az egyik legnagyobb hatású amerikai gitáros.

Én nagyon szerettem azt, ahogy akkoriban a zenekarok még próbáltak. Tehát összepróbálták a számokat, és amikor az alap összeállt, nagyon jól behallottam az éneket.

Mindenki elfogadta, sőt szorgalmazta: az éneket találjam ki én magamnak, én tudom, hogy mit hogyan kell és akarok énekelni. Tehát Pici is rájött arra, hogy sokkal jobb úgy, ha nem erőltet semmit. Nálam szép lassan alakul ki az én adottságaimnak megfelelő hangzásvilág. Rengetegszer van például az, hogy nincs is dallam az énekben. Ha már a Pici-nótáknál vagyunk: nézze meg a *Petróleumlámpát*. Egy hangon van végig az egész [énekel]. De a hangulata mégis megvan, mert azt éreztem, nem kell ebbe több. Nagyon jó a basszus, és egyáltalán, az egész. Ha megnézi a *Gyöngyhajú lányt*: „Este a nap úgy elfáradt, elaludt...” [énekel]. Egy hangon van az egész, és utána jön egy nagy tutti. Ez a fajta zeneszerzés tetszett nekem, hogy izzítsunk be egy hangulatilag szép lassan induló versét, majd robbanjon egy refrén. Tehát ez lehet az Omega alapelve.

Pici ekkoriban mondta azt: „látod, Jagger⁵⁴ is gitározott az elején, de letette: hát miért nem teszed le te is azt a gitárt?” Elefánt⁵⁵ úgy is azt a fajta gitározást műveli, ami mellé nem kell erősítő – Hendrixnél is van egy basszusgitáros és egy dobos, minek oda több? A Led Zeppelinben: basszus, gitár, dob, ének. Tehát nem volt már olyan kísérő funkciója a ritmusgitárnak, mint amilyen a Shadowsokba és hasonlóba kellett. És én ennek örültem, mert ki akar bajlódni ezzel a nyűggel a nyakában?!

Ezzel álltunk át a kimondottan rockzenei irányzatra. Én elsősorban azt az irányt szerettem, amit a Deep Purple és a Black Sabbath⁵⁶ képviselt, de valahol a törés is itt állt be, mert én totálisan angol mániákus voltam, Pici pedig inkább az amerikai, az enyhén funkys, Chicagós⁵⁷ vonalat szerette...

Ami az LGT-n nagyon érződik is.

Igen. Az elején Barta⁵⁸ és főleg Frenreisz⁵⁹ vitt bele mást is, de később Pici teljesen elment ebbe az irányba.

⁵⁴ Mick Jagger (1943), angol énekes, dalszövegíró, a The Rolling Stones frontembere.

⁵⁵ Molnár György (1949), az Omega gitárosának beceneve.

⁵⁶ A hetvenes évek meghatározó rockegyüttese.

⁵⁷ Amerikai rockegyüttes.

⁵⁸ Barta Tamás (1948-1982), gitáros, zeneszerző, az LGT tagja.

⁵⁹ Frenreisz Károly (1947), basszusgitáros, zeneszerző, a Metró, LGT és Skorpió együttesek tagja.

Ami az Omegát illeti: az első lemezünk nem igazán megítélhető, mert volt összesen 12 számunk, abból csináltunk egy lemezt. A *10000 lépés* viszont megkomponált lemez volt. Ott mindenki, a szó legjobb értelmében, mindent beleadott, amit tudott. Akkor nagyon erős közösség voltunk. A *10000 lépés* arra készült, hogy Angliát bevegyük. Két angol turné után voltunk már. Csupa nagy nóta van rajta: *Petróleum lámpa*, *Gyöngyhajú lány*, *10000 lépés*, *Tűzvihar*. Tehát az egy nagyon tudatosan megalkotott komoly produkció volt.

De az a fajta ambivalencia vagy sokféleség, amely az első lemezt jellemzi, nem tűnik el róla teljesen. Sőt az Éjszakai Országútról sem.

Igen, de utóbbin érezhető volt az a csalódottság, hogy a harmadik turnéra nem engedtek minket ki Magyarországról, hanem helyettünk az Illést küldték ki. Ezzel be is fellegzett nekünk, mert a kinti menedzsment azt mondta, hogy így nem lehet tervezni egy együttest. Felépítjük, majd kultúrpolitikai érdekből – mert abban az évben mindent ők nyertek meg – egy másik zenekart küldenek ki. Ez a szocialista viszonyoknak egy rossz értelmezése volt. Aczéli döntés született: ha az Omega már kétszer volt, most az Illés megy, és kész. Jó, ők nem tehetnek róla! Hülyék lettek volna, ha nem próbálják meg!

A hetvenes évekre az ilyesfajta akadályok inkább elhárultak a rendszeres kiutazások előtt.

Abszolút elhárultak. De állítom, a törés az Omegánál azért következett be, mert akkor nem utazhattunk. Hiába jött még a tokiói fesztivál, majd a mallorcai fesztiválgyőzelem,⁶⁰ nagyon meg lettünk fogva '69 nyarán. Pedig ott a *10000 lépés* tényleg az áttörést hozta volna meg. Ez nem jött össze, és ott, az *Éjszakai Országútnál* jól érződik az, hogy Pici már olyan nótákat hozott nekem, amiből én már nem tudtam semmit kihozni. Az *Ahol a boldogságot osztották*, az *Olyan szépen mosolygott*, a *Vészkijárat* címűekre gondolok. Ez már tipikusan az az amerikai funky volt, amiről az imént beszéltem. De persze ott volt az *Ó jöjj*, *Az utcán*, *a téren* vagy maga az *Éjszakai Országút*, ami viszont olyan volt, amit inkább én szerettem. Ez megtűrhető lett volna egymás mellett, de egyre inkább előjöttek a kétségek, mert a csapat saját hibáján kívül '69-ben el lett gáncsolva, és onnantól meg kellett próbálnunk másfelé keresgélni. Picinek volt konfliktusa Molnár Gyurival is. A későbbiekben úgy magyarázta,

⁶⁰ Barbarella-Festival (Palma de Mallorca), ahol a zenekar különdíjat kapott a Gyöngyhajú lány című dalért 1970-ben

hogy mindenkép változtatni akart, mert ő is érezte, hogy a *10000 lépés* után az *Éjszakai Országút* nem volt akkora durranás. Én tudom, hogy köztünk volt egy meg nem megértés, illetve ízlésbeli különbség. Mindez végül is oda vezetett, hogy Pici és Laci úgy döntött, hogy ne a bandán belül csináljunk változást, mert lehet, hogy akkor sem lesz jó, hanem ők inkább egy új koncepcióval kilépnek, mi meg csináljunk, amit akarunk.

Kezdjünk egy új témakörbe! A beatzene vizuális reprezentációjáról kérdeznék, különös tekintettel a két beatfilmre. Az Omegát már a korai időkben is foglalkoztatta a vizuális elem a rockzenében: már '64-ből találtam egy olyan feljegyzést, hogy az Egyetemi Színpadon egy The Yardbirds⁶¹ számra koreográfiát készítették.

Le voltak téve gyertyák a színpadon, tűzoltósági engedély nélkül, mind meg is lett gyújtva, és mi meg térdelve játszottuk – kicsit gregorián, templomi hangulata volt.

És aztán később, főleg a hetvenes évektől a fények, a füst, a különleges öltözékek, tehát minden, ami a rockzene showvilágához hozzátartozik, meghatározó elemévé vált az Omega színpadi produkciójának is. Ezt a zenekar minden tagja egyaránt fontosnak tartotta? Miért alakult úgy, hogy idehaza az Omegával kapcsolták leginkább össze az efféle elemeket?

Én azt mondom, hogy ennek két mozgatórugója van. Az egyik az, hogy a hatvanas évek végére, de mondjuk a hetvenes évektől már egyértelműen ez egy színpadi műfaj lett. Márpedig ha valami a színpadon van, annak nemcsak hallatszani, hanem látszani is kell. Tehát az egy óriási tévedése volt akkor az egész kultúrpolitikának, hogy erre csak annak van szüksége, aki valamit nem jól tud. Hát az operaénekeseknél mi a helyzet? El lehet énekelni persze fehér bőrrel is az Otellót, de azért mégis szükség van arra az egész körítésre. Van egy olyan mondás, hogy a közönség nagy része a szemével hall. Tehát ha látja, hogy jó, azt már mindjárt másképp is fogadja be. Mikor '68-tól kezdve elkezdünk a Kisstadionban, sportcsarnokokban, nagyobb helyeken, vidéken, szabadtéri helyeken játszani, minden megváltozott. Főleg, hogy a kinti nagy sztárok is eljöttek addigra Magyarországra, és az ő koncertjeiken volt színpadi látvány, világítás és minden ehhez hasonló.

⁶¹ Angol rockegyüttes a hatvanas években.

Gondolom, ez nagyon motiválóan hatott.

Abszolút.

És miért van az, hogy akkor a többiek nem csinálták? Vagy csak később csinálták?

Sokan lemondásban éltek. Mert a saját gázsinkból kellett ráköltetni, hogy ezeket megcsináljuk. Az ORI-nál⁶² azt mondták, ők ezt nem finanszírozzák, mármint, hogy ez nincs benne az ORI szolgáltatásában. Tehát ezt valaki vagy felvállalta, és akkor finanszírozta is maga, vagy pedig nem foglalkozott vele. És egyszerűbb volt azt mondani, hogy ez csak annak kell, aki nem tud játszani.

Amúgy ebben a kérdésben visszaköszön az építészeti múlt: az épületnek nemcsak stabilan kell állnia, hanem valahogy ki is kell néznie. Ne úgy, mint a lakótelepek, tehát valahol van egy igény arra, hogy egy épületnek esztétikusnak, lenyűgöző látványnak kell lennie. De ez a többiek számára is teljesen egyértelmű volt. Még Pici számára is, aki szintén azt mondta, hogy „tedd le a gitárt, térdelj le, fetrengjél, vagy amit akarsz!” Tehát az Omegán belül senki nem volt ez ellen. Nem tudom, hogy a többieknél ez miért csak később lett fontos. Valószínűleg nálunk szerepe volt az angliai utaknak is: kint rögtön azzal szembesültünk, hogy minden nagyon másképp zajlik. Mondtam is a többieknek, hogy „gyerekek, menjünk haza, hát mit keresünk mi itt?” Gondolj bele, hogy azok az együttesek hol tartottak már akkor, amikor mi még arról beszélünk, hogy azért már vannak saját számaink nekünk is. Akkor, amikor a Beatles már teljesen leépülőben volt.

A vizualitás témaköre, mint mondtam, a két beat-film, az Ezek a fiatalok, illetve az Extázis 7-től 10-ig miatt is foglalkoztat. Mint e filmek szereplője, hogyan emlékszik vissza: az Ezek a fiatalok miért lett olyan, amilyen, miért az Illés totális hegemoniájára épül, olyannyira, hogy Önök is egy Illés-számot játszanak benne kísérő zenekarként. Tulajdonképpen pont ezt, a színpadi látványvilágot miért korlátozza egy tökéletesen befogadható, már-már Táncdalfesztiválokhoz hasonlatos kulisszákra a rendező?

⁶² Országos Rendező Iroda, a zenekarok és előadók fellépéseit irányító csúcsintézmény a Kádár-korszakban.

A két film az gyökeresen más. Az Ezek a fiatalok egy zenés játékfilm. Banovich Tamás, az Illés együttest ismerte közelebbről, és végül is egy játékfilmnél teljesen normális, hogy a rendező úgy dönt, hogy az Illés írja a filmhez a zenét, de szerepeljen azért benne még egy-két beat zenekar, ami jelzi azt, hogy ez most már egy tendencia. A film egyfajta elfogadása volt a műfajnak, hogy lássák az emberek: bizonyos keretek között ez a beatzene elfogadható. Az Extázis 7-től 10-ig, Kovács András filmje, inkább dokumentumfilm.

És abban az Omega jóval nagyobb szerepet is játszott.

Hát mert ő is érezte azt, hogy a szélsőség pont az Omega-féle irány. Megszólaltatnak a filmben időseket is, akik majdhogynem a gyűlölet hangján beszélnek a beatról.

Nem gondolja azt, hogy ez a negatív propaganda kedvezett is a zenekarnak?

Mi ezt a negatív propagandát nem akartuk. Mi senkit nem akartunk bosszantani. Nem arról szólt az Omega, hogy az öregeket bosszantsuk.

Profitált-e a zenekar ezekből a filmekből?

Nem hiszem. Az Ezek a fiatalokból legfeljebb csak annyit, amennyit az egész szakma profitált, tehát, hogy ha már egy nagyfilmben el van fogadva a műfaj, akkor Aczél azt mondja, hogy jó: ezeket nem kell kiirtani, egyszer-egyszer adjatok nekik néhány morzsát. Végül is ez az elfogadottság első lépése volt. Az Extázis azt mutatta meg, hogy igen, ez gerjeszt érzelmeket, indulatokat a fiatalok között, az öregek pedig megosztottak a kérdésben. Aczél nem volt buta ember. Ő azért nagyon jól tudta azt, amit így utólag mondanak is, hogy mit kell tiltani, mit lehet eltűrni, és mi az, amit támogatnak. Annak idején, abban a korban nem éreztük ezt a három T-t, de tény, hogy egy-két ostoba ítélettől eltekintve, olyan nagyon nagy korlátozást nem éreztünk. Még azt sem éreztem, hogy ez túrt volt, persze támogatott semmiképp, de tiltott abszolút nem volt. Az is el van túlozva, hogy a Sanzonbizottságnak

mekkora hatalma volt – nem igaz! Ott azért egy Román József⁶³ ült, aki szintén nem volt egy buta ember.

És ebben nem is mutatkozott törés? Tehát a Brezsnyev-doktrína sem változtatott ezen különösebben?

Itt, ha valami fordulópont volt, az egyértelműen '68, tehát a Prágai tavasz. Ott egyértelmű volt, hogy a politika, és ezen belül a kultúrpolitika picit aggódik, hogy ne arrafelé mozduljanak a dolgok, mint Lengyelországban vagy Csehszlovákiában. Valami ilyesmi lehetett: „figyelj ide, nem kell ezeket tiltani, mert már nem lehet. Hagyni kell őket!” Szerintem az volt a szerencse, hogy ugyan ma nagyon kritizálják őket, de végül is ezeknek az intézményeknek az élén nem voltak rossz szándékú emberek. Tehát Bors és Erdős⁶⁴ a Lemezgyár részéről, a megadott játékszabályokhoz képest próbálták üzleti útra terelni a popzenét, rájöttek, hogy ez egy komoly gazdasági erő, és ha ezek a zenekarok ilyen sikeresek, akkor érdemes hagyni őket. „Ezzel majd legalább tudjuk támogatni a magas kultúrát.” Szerintem ezzel el is fogadtatták Aczélékkal. „Ha balhé nem lesz, akkor csináljátok.” És ugyanerre rendezkedett be szerintem az ORI is, illetve a maga módján a devizahiányos Interkoncert⁶⁵ is. Az Interkoncert nem tudott kifelé produkálni, mert valuta itthon nem volt. Csak azt tudta engedélyezni, ami magát eltartja. Az Omega pedig képes volt az önfenntartásra, és tudtuk, hogy akkor jutunk ki külföldre, ha van ránk érdeklődés. És volt. Az Omegában szerintem mindig benne volt, hogy jó itthon is, nem rossz dolog, hogy itthon a legjobbak vagyunk, vagy az egyik legjobbak, de igazán akkor érdekes az egész, ha kint is a legjobbak vagyunk. Ez egy sportolói hozzáállás [nevet]. Szép dolog egy magyar országos bajnokság, de már Pozsonyban sem tudják, hogy ki és mi az. Az Európa bajnoki cím vagy a világbajnoki vagy az olimpiai: ezek jelentenek valamit.

Ezzel a végszóval át is nyergelhetünk a külföld témakörére. Ha valami, akkor az valóban védjegyévé vált a zenekarnak, hogy exportálja a magyar könnyűzenét. A kiutazások ugye már '68-ban elkezdődtek, de ha jól tudom, akkor Ön első alkalommal nem utazhatott.

⁶³ Román József (1913-2008), esztéta. író.

⁶⁴ Erdős Péter (1925-1990), jogász, popmenedzser, a populáris zenei lemezek kiadásának irányítója a Magyar Hanglemezgyártó Vállalatnál.

⁶⁵ A magyar zenekarok külföldi fellépéseikért és külföldi együttesek hazai koncertjeikért felelős intézmény a Kádár-korszakban.

Az pont a diploma védésének időszaka volt. Tehát pont, amikor a kiutazás napja volt, akkor volt a védésem. Ettől még mehettem volna, de volt egy másik probléma is, ami miatt az útlevelet csak később kaptam meg. A hosszabb, második úton már ott voltam.

Az első benyomások, amelyek a nyugati popzenei kultúráról érték, mennyire voltak meghatározóak? Mennyire épültek be a zenekar további fejlődésébe? Ezzel összefüggésben az érdekelne, hogy megragadható-e, mi volt Kelet és Nyugat alapvető különbsége zenei tekintetben?

Annyi különbség volt, mint ami ma FC Barcelona meg a Kecskeméti TE között van.

És ez nem fogta vissza a zenekart?

Dehogynem, mondom, én majdnem úgy voltam vele, hogy „gyerekek, menjünk haza.”

Ezt komolyan gondolta?

Ezt komolyan gondoltam. Meglátod a The Who⁶⁶ együttest, meglátsz egy Led Zeppelint vagy egy Jimi Hendrixet... Az angol rockzene fényévekkel előbb járt. Annyival előbb, mint a magyar, hogy nem is lehetett összehasonlítani. Ott azt a kérdést kellett eldönteni, hogy fel tudunk-e nőni közéjük, s egyáltalán akarunk-e, illetve van-e lehetőségünk erre. Mert ha igen, akkor itt mindent előlről kell kezdeni. Ez az otthoni módszerekkel nem fog menni. Az egy más kérdés, hogy volt egy zárt rendszer, tehát a szocialista országok, amin belül a magyar könnyűzene vezető tudott lenni.

És vajon, ha ezek a nyugati zenekarok nagyobb számban eljutnak Magyarországra, megmaradt volna-e az Önök népszerűsége?

Picinek volt egy nyilatkozata, szerinte esélytelenek lettünk volna. Valami helyünk lett volna, de ha akkor az angolszász zene úgy ömlik be, mint most, akkor körülbelül annyi sanszunk lett

⁶⁶ A hatvanas-hetvenes években jelentős angol rock együttes.

volna, mint ma egy magyar zenekarnak. Tényleg nem akarok senkit bántani, de van itt ez az Eurovizión Dalfesztivál, ami egy esztrád fesztivál, és állítólag a dalról szól... Lehet, hogy van egy-két tehetséges előadó, de ilyen rossz számokat... És a nemzetközi ízlésnek végképp nem felelnek meg! Egy motívumra sem kapod fel a fejed!

Mikor kikerültünk, mi is észrevettük, hogy nem érdekel ott senkit, hogy mi magyarok vagyunk. Emlékszem, hogy valamelyik londoni bulinkon bejött Ginger Baker⁶⁷ és Eric Clapton,⁶⁸ meg még valaki, négyen-ötven az akkori nagyok közül. Ők is csak azt jegyezték meg: „Volt az az egy nótátok, amelyik kimondottan érdekes.” „Melyikre gondolsz?” – ledöbbsentem, hogy tudja. „Volt egy olyan kórusos rész... a *Halott virágok*. Az egy nagyon érdekes dal. Ha errefelé elmentek stílusban, akkor jó lesz.” Nem érdekelte őket, hogy honnan jövünk. Vagy jó, vagy nem jó a zene.

Magyarán az egy naiv gondolat volt, hogy a magyaros motívumokkal el lehet majd adni az Omegát.

Persze. Kállai kettős! Ott röhögtek rajtunk. „Mi ez? Ez most miért került ide? Nátatok ez a rockzene, vagy mi?”

És ezt az Illésnek sem sikerült megváltoztatniuk?

Á! Ha belegondol, a magyar zenekarok tulajdonképpen egy-két szabadabb elvű szocialista országba (Lengyelország, a későbbiekben Csehszlovákia, Románia) eljuthattak, aki vállalta az esztrádot, az még szovjet esztrád műsorba is bekerülhetett. De például az Illés zenekarnál még egy Skorpió, egy Generál vagy egy Hungária együttes is ismertebb volt, mert ez már a németnek nem volt poén.

Én amúgy mindig azt mondtam, hogy ráadásul az Illés nem magyaros, hanem délszláv. Amivel persze nincs baj. Ők ezzel nagyon korán jöttek, mert a World Music-ot meg kellett volna várni, és akkor abban a kategóriában rendben lett volna, de ez a nemzetközi rocknak sosem volt a fő csapásiránya.

Önöknek min kellett végül változtatni, hogy elkezdjenek odafigyelni?

⁶⁷ Ginger Baker (1939), angol rockdobos.

⁶⁸ Eric Patrick Clapton (1945), angol gitáros, zeneszerző.

Ahogy '55-ben a nagymamámtól megkaptam az Elvis Presley lemezt, ami egyáltalán a rock and roll és a rockzene felé elindított, '73 nyarán, Balatonon nagyon jó környezetben, gyönyörű szép időben, egy haverunk hozott kintről egy lemezt, és azt mondta: „figyelj, ez neked nagyon fog tetszeni. Hallgassuk meg este, ma úgy is ráérek!”

Meghallgattuk, és azt mondtam: ez az az irány, amit mi majd tudunk jól csinálni, mert azt nem lehet csinálni, amit az angolszászok. A Deep Purplet, a Black Sabbathot, a Led Zeppelint nem lehet utánozni. Mi esélye lenne egy skót cigányzenekarnak itthon? Hát a legutolsó putriban is már jobban hegedülnek, mert benne van a vérükben! A szóban forgó lemez a Pink Floyd *The Dark Side of the Moon* című albuma volt, ami egy egészen más, a rock and roll és rock zenéhez képest abszolút meditatív hangulatú, egy kicsit a klasszikus zene irányába tartó alkotás volt, érzelmek zenéje. És nem a hangszeres tudástól, hanem a szépen megkomponált, melodikus vonaltól. Valahol a klasszikus zene felé éreztem egy visszatérési lehetőséget. Tehát csak be kellett csukni a szemed, hallgattad, és már nem is kellett semmi más.

És ez a lemez a zenekarból mindenkire ilyen hatást gyakorolt?

Énrám azonnal, és hát azt szokták mondani, hogy azért az énekesnek fontos szerepe van, mert amit nem szeret, azt nem is fogja jól megcsinálni. Megmutattam a többieknek, hallgatgattuk, hallgatgattuk, és mi is kezdtük érezni, hogy hiába egy kinti stúdióban dolgoztunk, a Deep Purple-szerű dolgaink nem szóltak úgy. Nem volt rossz, nem akarom most bántani ezeket a dolgainkat, de nem volt igazán egyedi Omega.

És honnantól válik egyedivé?

Az Omega 5-tel indult el.

Amelyen ott van a Szvit, amit az Állami Hangversenyzenekar kísér.

Az Állami Hangversenyzenekarnak ez csak egy hakni volt. Nem is volt rá technika, hogy ezt jól felvegyük, egy szál UHR magnóval vettük fel az ÁHZ próbatermében, a volt ORI

épületben. Szépen, becsületesen megcsinálták, de éreztük, hogy itt azért szakadék van. Mi sem tudjuk azt kihozni belőle, amit akarunk. Hauke⁷⁰ is azt mondta, hogy vizuálisan a banda teljesen rendben van, tehát élőben jó, de lemezen még nem jó. Ekkor jött a váltás, az *Időrabló*, ami viszont akkora áttörés volt, hogy addig a lemezeink 20-50 ezer példányban fogytak, ami kint érdektelen mennyiség (az aranylemez Amerikában 1 millió volt, de még Németországban is 250 ezer), az *Időrabló* viszont azonnal áttörte ezt a határt. Németországban, Svájcban, Dél-Afrikában, Brazíliában, a Benelux országokban, Skandináviában, Görögországban aranylemez lett, és pillanatok alatt elérte a másfél milliót. Ezzel nemzetközileg ismertek lettünk. Bekerültünk a nemzetközi vérkeringésbe. De jött az intelem: „ha ezt most tovább akarjátok vinni, akkor arra egy mód van: viszontlátásra Magyarország!” Az viszont disszidálás, ami azt jelenti, hogy itthonról nézve már bűnözők vagyunk, tehát vissza nem térhetünk, csak megfelelő szankciókkal. A családjainkat valószínűleg soha többet nem látjuk, valószínű meg is viseli őket majd, amit tettünk. Tehát ezt a dolgot el kellett ott és akkor dönteni. Ha ez az ára, akkor nem. Egy bizonyos sztenderd fölé így nem tudtunk menni. Mert innen, ebből az országból ez már nem volt mozgatható. Állandóan útlevelet, vízumokat intézni: így nem tudtak velünk komolyan foglalkozni.

Volt egyébként a zenekaron belül motiváció arra, hogy menjenek?

Én szerintem nem. Itt szokta Benkő Laci és Molnár Gyuri mondani, hogy szavaztunk. Dehogyszavaztunk! Egyértelműen fel sem merült az, hogy ott maradjunk. Tudtuk mindannyian, hogy ez lenne a kulcs. De a Loksínál⁷¹ is úgy zajlott ez, hogy amikor Barta Tomi rájött arra, hogy itt nincs esély, akkor azt monda, ha ki akarok járni Amerikába, akkor kint is kell maradnom. Azt ő is tudta, hogy ott aztán gitározásból ő nem fog megélni. Hát ott minden utcasarkon van egy Barta. Viszont rájött arra, hogy semmi esélyük nincs, csak úgy, ha mindenki ott marad.

A hetvenes években megtalált új iránynál maradva: abban, hogy Önök is törekedtek a klasszikus és populáris zene fúziójára, mennyiben volt szerepe az olyan muzsikusoknak, mint Keith Emerson? Soha nem merült fel, hogy komolyzenei feldolgozásokat készítsenek?

⁷⁰ Peter Hauke, az Omega menedzsere a Bellaphone kiadónál.

⁷¹ Az LGT együttes beceneve.

Emerson Angliában ugyanúgy Martinhoz⁷² tartozott, így együtt is játszottunk. Pici nagyon nézegette is, hogy hú, de jó ez a gyerek. De az Omega nem az egyéni hangszeres készségről szólt. Az Emerson, Lake and Palmer három óriásból jött össze. Tehát az nem a mi világunk volt. Sokkal közelebb állt hozzánk a Pink Floyd, ahol nagyon korrekt tudású, zeneileg megkérdőjelezhetetlen jó zenészek voltak, jó elképzeléssel. És ez nagyon összetalálkozott a nyugat-európai ízléssel.

Mihály Tamás azt mondta, hogy abban, hogy egyáltalán nagyzenekarban gondolkodjon, és ezzel kitereljesítse a hangzást, őt például a Beatles Bors Örmester albuma motiválta.

Persze, gyakorlatilag ott indult el ez az irány.

És mai napig nem ért véget, az 50 éves jubileumra készült nagyzenekari átdolgozások is erről árulkodnak.

Az Omegában mindig volt egy dafkeség. Nekem borzasztóan nem tetszett az, hogy a poén kedvéért bevonnak egy nagyzenekart egy amúgy nem oda illő helyre. Én nagyon jópofának tartottam a Metallicát⁷³ szimfonikusokkal, de nem hiányzott bele. A Skorpionsnál⁷⁴ valamivel jobb volt a helyzet, mert azért ők mégis németek, tehát jobban a vérükben van a komolyzene, meg azért az ő dallamviláguk sokkal közelebb is áll ahhoz.

Az Omega zenéjében a „klasszikusság” szintén mindig benne volt. Csak mivel nem tudtuk nagyzenekarral megcsinálni, ezért mindig elektronikával csináltuk. De mi örültünk volna a legjobban, ha rendesen megszólal egy wagneri nagyzenekar, és az adja a monumentalitást, nem egy vacak szintetizátor. 2010-ben volt végre időnk, és Gömörly Zsolttal,⁷⁵ aki '94 óta végig ott van a színpadon velünk, és nagyon szereti az Omega-számokat, elkezdtük az átiratokat. Mikor kiderült, hogy *Omega Rapszódia* lesz a címe, beugrott, hogy jövőre van Liszt születésének 200. évfordulója. Liszt, elsősorban a *Les Preludes* miatt, nálam az egyetlen magyar zeneszerző. Jó, Erkel is tudott valamit, de Bartókot én már nem értem, és nem is az én világom, zseniálisnak tartom, de ahhoz más zenei ízlés

⁷² John Martin, az Omega első angol turnéit szervező menedzser.

⁷³ Amerikai metál együttes.

⁷⁴ Nyugat-német rockegyüttes.

⁷⁵ Gömörly Zsolt (1962), zongorista, zeneszerző, az Edda együttes tagja.

kell. Nincs türelmem hozzá. Azon a szinten én nem vagyok. És akkor megtaláltam hozzá a Munkácsy-festményt.⁷⁶ Emellett úgy döntöttünk, hogy a 2. *Magyar rapszodiát* is belerakjuk. Így jött össze a lemez, amelyen Gömöri zongorázott, tavaly a turnén meg az is bebizonyosodott, hogy így van ereje a zenekarnak. Tehát amikor egy nagyzenekar nemcsak díszlet, hanem tulajdonképpen mi lépünk bele pluszként a zenekarba. Persze kellett egy-két kiegészítő. Így például Szekeres Tamás, aki eleve egy klasszikus gitáros. Akkor már tudtam, hogy a *Les Preludes* nélkül én nem hagyom abba. Úgyhogy most a *Les Preludésre* épül a második ilyen lemez, de itt már sokkal több motívumot beleépítünk, mint a *Rapszodiába*. A vége az bombasztikus.

Ez mikorra várható?

Talán idén. Úgy volt, hogy az Operában fogják bemutatni. Érje el végre a rockzene, hogy egyszer beengedik az Operaházba! Csak egytel nem számoltunk, hogy közbejön az operaházi rendszerváltás. Vass Lajos ki, Kovalik ki, Fischer el, tehát mindenki azt mondta, hogy jó, csinálhatjuk, de én még nem vagyok igazgató, csak megbízott. Tehát ez kiesett. Ezért Németországban, Halléban volt a bemutatója. Nagy sikere volt. De kell valaki, aki a komolyzenei hangszerelésben gyakorlottabb. Merészebb legyen, mint mi Gömörivel. Ma már nyugodtabban merem mondani, mert meg tudom mondani, hogy mit akarunk: Wagner-Liszt-Chopin. Nálam ez az a komolyzene, amit rockzenével el tudok képzelni. Hiába szeretem még ma is a régi olasz operákat, de ez az, ami passzol.

Régóta Beethoven Sors-szimfóniájának az elejével és végével nyitjuk, illetve zárjuk a koncerteket. Ezzel Beethoven, a Rapszodiával Liszt előtt tisztelgünk. És most, a *Les Preludes*nél teljesen egyértelművé akarom tenni, hogy itt nem a két zene megkülönböztetéséről van szó, hanem mind a kettő tud együtt létezni.

Most teljesedik be az a lehetőség, amely már a hetvenes években is ott motoszkált?

Nem volt az igazi lehetőség akkor. Nálunk az alapvetés mindig az volt, hogy mi rockzenét játszunk. Mindig azt mondom, hogy én ugyan nem tudok énekelni, de ez másképp nem lenne jó. Tehát ha most elénekelné egy képzett, jó hangú énekes a dalainkat, nem lenne jó. A Pink

⁷⁶ Munkácsy Mihály: Liszt Ferenc portréja.

Floydban sem tudott se Gilmour,⁷⁷ se Waters⁷⁸ igazán énekelni. Mégsem lehet megcsinálni úgy, ahogy azt ők csinálják. Ez nálunk sincs másképp.

⁷⁷ David Jon Gilmour (1946), a Pink Floyd énekese és gitárosa.

⁷⁸ Roger Waters (1943), a Pink Floyd énekese és basszusgitárosa.